

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄՐԻՌՈՋ

ՆՈՒՅՈՐ, ԱՍՏՎԱՍՏԱՆ ԵՎ ՆՎԱՐՈՋ 17-րդ ԴԱՐՈՍ.

Հայ իրականության մեջ նշանակելի անձնավորություններ են եղել, այն ևս ոչ շատ հեռու անցյալում, որոնց մասին մենք, մեր օրերում, գրեթե տեղեկություն չունենք, և նրանք անցնում են մոռացության գիրկը. այդպիսիներից մեկն է Նոր Զուղայում 17-րդ դարում ապրող և դործող հետոք, աստվածաբան և նկարիչ Հովհաննես վ. Մրզուզը: Խաչատուր Զուղայեցին իր «Պատմութիւն Պարսից» աշխատության մեջ այս վարդապետին ուսուցիչի կոչումներ է տալիս՝ անվանելով «տիեզերալոյս», «Թաղաւորաց աստուածաբան» ու նրան ներկայացնում Արիստոտելին և Ոսկերեքանին համահավասար: Որպեսզի այս մարդու միջավայրին ծանոթանանք, թե ինչպես կարող էր նա աճել և դարձանալ իրանի մի գլուղաբաղաբույ, մենք թուզցիկ կերպով խոսենք այստեղ Նոր Զուղայի կուլտուրա-տնտեսական կյանքի մասին, նախքան Մրզուզի հանդես դալը:

Շահ-Աբրահա Ա-ի կողմից Զուղայի և չըր-Ֆակա դավառների բնակչության բռնի կերպով տեղափոխումը դեպի իրանի խորքերը (1605 թ.) հետագայում տալիս է նաև իր դրական հետևանքները: Իրանի մայրաքաղաք Սպահանի մօտ, ինչպես հայտնի է, Թաղավորի հրամանով ջուղայեցի զաղթականները հիմնում են մի գյուղաքաղաք, կոչվելով Նոր-Զուղա: Ահա այս քաղաքը կարճ ժամանակում այնպես է առաջադիմում, որ դառնում է իր ժամանակի փարթամ հայ դաղույթներից մեկը: Զուղայեցիք իրենց նոր հայրենիքում ավելի են զարգացնում իրենց առևտրական ընդունակությունները՝ ունենալով Շահ-Աբրահա անձնական հովանավորություն

ու. աջակցությունը: Նոր Զուղան դառնում է առևտրական կենտրոն, վաճառականներն իրենց ապրանքներով անցնում են Կասպիական, հասնում Աստրախան, հասնում ռուսաց մայրաքաղաքը ու այնտեղից մինչև Արխանգելսկ: Սակայն այդ վաճառականների համար նեղ է թվում Ռուսաստանը, նրանք ծով ու ցամաքով անցնում են Արևմտյան Նիվրոպայի վաճառաչաճ քաղաքները և տեղի չուկաներում իրենց գործարքները կատարելով ռուսացած ու հարուստ վերադառնում են տուն:

Տնտեսական կենտրոն հանդիսացող Նոր Զուղան 17-րդ դարի 30-ական թվականներից Արևելյան հայ աղաքանակության համար հետզհետե կերպարանափոխվում է իբրև մի կուլտուրական օջախ ու այդ օջախի հիմնադիրը դառնում է քաղաքի հոգևոր առաջնորդ Խաչատուր վ. Կեսարացին: Անցյալում աշակերտած Գրիգոր Կեսարացուն և Մովսես կաթողիկոսին, Նիվրոպա չընթացած՝ Խաչատուր Կեսարացին եղել է ուսման և կրթության նախանձախնդիր մի անձնավորություն: Նա հիմնում է դպրոց, դրադարան, ուսարան (առաջինը ամբողջ իրանում), հավաքում է Հայաստանից և այլ տեղերից բերված ձեռագիր գրքեր և ստիպում է իր աշակերտներին և վանքի միաբաններին ընթերցանությանը պարտել: Համառաբար խափարի մեջ նկատվում է մոտավոր 16-րդամյակից մի նշույլ և ապիկար ու տեղում հոգևորականների կողքին երևում է արդեն մի դործունեյա և լուսաւ միտ մարդ:

Խաչատուր Կեսարացու մահից (1646) հինգ տարի անց Նոր Զուղայի առաջնորդության պաշտոնով հրավիրվում է նրա աշակերտ Դավիթ վարդապետը, որը Փիլի-

պոս կաթողիկոսի պատվերով դնում է Երուսաղեմ, նրանից օծվում եպիսկոպոս և 1650-ին վերադառնալով գրավում էր աթոռը: Այս անձնավորութունը էր նախորդից ոչ պակաս ջանասիրությամբ էր 31 տարվա պաշտոնավարության ընթացքում արդյունավոր գործունեություն է ցույց տալիս: Նա հիմնովին վերաշինում է Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ եկեղեցին, մեծացնում և ընդարձակում է վանականների բնակելի տունը, զարդարելով զեղեցիկ և պատշաճավոր շինվածքներով: Մակայն ոչ պակաս նշելի է այն, որ Դավիթ եպիսկոպոսը մեծ դարձ է տվել էր միաբանների մտավոր առաջադիմության՝ դասախոսելով վանքի դպրոցում կամ, ինչպես այն ժամանակ են կոչել, «համալսարանում»: Թե ինչ առարկաներ են ավանդել այդ դպրոցում, այդ մասին հիշատակված կա Նոր Զուղայում 1686-ին գրված մի ձեռագրի հիշատակարանում:

ԵՎ Ժողովեաց (Դավիթ) բազում աշակերտս և ձեռնասուն արարեալ զնոսա և լուսաւորեաց հոգւով և զարդարեաց դէտությամբ և դանաղան ուսմամբ, այսինքն հոգեհուաք սաղմոսիւք, քաղցրեղանակ շարականիւք, երաժշտական ձայնաւորօք, տաղիւք, եկեղեցիւք, դանձիւք, և այլ մանրամաս կացութեօք, համարողական թուականիւք, քերթողական քերականիւք, փիլիսոփայական հանճարիւք և արտաքին ուսմամբք բնազանցական աստուածաբանությամբ Աստվածաշունչ զրոց:

Ընոր Զուղայի պատմության» հեղինակը՝ Տեր-Հովնանյանցը, (որից մենք քաղել ենք վերոհիշյալ ցիտատը), էր աշխատության Բ. հատորում (էջ 29) միաժամի հիշում է Դավիթ եպիսկոպոսի 29 աշակերտների անունները, որոնք հետագայում դարձել են կաթողիկոս, եպիսկոպոսներ, վարդապետներ և քահանայներ: Ահա այդ աշակերտների թվում եղել է և մեր այս հոգևածի նյութը կազմող Հովհաննես վարդապետ Մրբուզը:

Այժմ Քաջատուր Զուղայցիու «Պատմ

մութիւն Պարսից» աշխատութիւնից օգտվելով կազմենք Հովհաննես Մրբուզի կյանքի և գործերի ամփոփ նկարագիրը՝ մեղրնդմել խոսքը տալով հեղինակին:

«Մնաւ սա ի Նոր Զուղայ ի բարեպաշտ ծնողաց. մինչ տակաւին երեսայ էր, ընկալաւ ի րարի սնունդ ի յանձն իւր հասակն իւր և եմուտ ի պատանեկութիւն, հրաժարեալ ի բազմադրօս կենցաղոյս եկն ի վանս և ուխտեաց ապրել կրօնաւորութեամբ: Ու ուսաւ զհին և զնոր կտակարանս աստուածայինս առաջի տեսն Պաթի առաջնորդի վանացս. նաև ուսաւ զհամայն դիտութիւնս իմաստասիրական հանճարոյ:

Պատմիչի ասելով Հովհաննեսը եղել է վերին աստիճանի ընթերցասեր, գիշեր ցերեկ շարունակ կարդացել է և վարել շատ պարզ կյանք: Ե՞րբ է նա վարդապետական աստիճան ստացել, այդ մասին հիշատակություն չկա, բայց նա վանքում և վանքից դուրս հիմնովին սովորել է պարսկերեն, ապա զնացեալ յԱրարիկ՝ ուսանի գգիր և գլեզու Արաբացւոց, որով ևս առաւել յոյժ գերազանցաբար ճոխացաւ:

Ըստ երևույթին Հովհաննես Մրբուզը վանական դպրոցում առանձնապես սիրել է րեմասացության, քարոզելու հետադարձական արվեստը: Նա, ջերմ նախանձախոյր. քերտոնեության և «հայոց եկեղեցու ճշմարիտ դավանության», քացի ճարտար խոսքից ու քարոզությունից, վեճի է բռնվել պարսից իմաստունների, բարձրաստիճան կրօնավորների, իշխանների, նույնիսկ Սուլեյման և Հուսեյն Թաղավորների հետ, դեմ առ դեմ խոսելով և ամեն անգամ սոփիստաբար հաղթանակը շահելով: «Պարսից պատմության» հեղինակը ամեն մանրամասնությամբ առաջ է բերել շահերի և Մրբուզի վիճարանությունների նկարագիրը՝ ընդմիջախոսությունների ձևով: Քննության են առնվել կրօնական-աստվածաբանական, փիլիսոփայական մի շարք խնդիրներ, որոնց ինչ կերպ լուսա-

բանութիւնից երևում է, որ մեր «մեծի-
մաստ» վարդապետը, բացի այն, որ քաջ
տեղյակ է եղել Աստվածաշնչին, Ղուբա-
նին, այլև ծանոթ է եղել Արիստոտելին,
Պլուտարքոսին և այլ փիլիսոփաների:

Խաչատուր Զուղայեցու վկայութամբ,
որ ամենայն օր «հոյ՛կ» և բազմութիւնք
Պարսից իմաստոցն զնացել են Հայոց
վանքը սքանչելի և տիեզերալույս վարդա-
պետի մոտ հալածտի խնդիրների մասին հա-
կաճառելու, հանդիպել են զանգրդվելի վն-
միւ և խուսափել են շարունակել սխալա-
նութիւնը:

«Արդ այսպէս երկնածորան շնորհիւ և
բազմազեղ իմաստութեամբ ստանալէր և
պատրաստեալ յաղթէր զհամայն խումբս
խոհական իմաստասիրաց և դահադուխ
իշխանաց Պարսից, որ և ամենայն իմաս-
տաէջք Պարսից գային առ նա զնմանէ դաս
ստնուին, զի էր յոյժ հմուտ բարբառաց և
Արաբացւոց և կարի տեղեակ գրոց նո-
ցա»:

Բանավոր կերպով արտահայտած իր
ճառերն ու քարոզները բաւարար չհամարե-
լով Հովհաննես Մրգուլը հեղինակել է զը-
րաւոր աշխատութիւններ՝ թե հայերեն և
թե պարսկերեն, արաբերեն լեզուներով,
երբեմն և երկլեզու, մի դրեք մեկ հայերե-
նը և պարսկերենը կողքիդ դրէ:

Որքան մեզ հայտնի է, այդ աշխատու-
թիւններից լույս են տեսել՝

ա) «Կերթութիւն հաւատոյ», տպագր.
Նոր-Ջուղա, 1688, ապա բ. տպագրու-
թյամբ Կ. Պոլսում, 1713-ին:

բ) «Գիրք ժողովածոյ ընդդէմ երկա-
բեակաց», տեղը մեզ անհայտ:

Այնիւ բազմաթիվ են հեղինակի ան-
տիպ գործերը, որ պատմիչի վկայությամբ
իր ժամանակին (18-րդ դար) եղել են Նոր
Զուղայում: Այդ աշխատութիւնները ա-
նուն անուն հիշատակում է Խաչատուր
Զուղայեցին: «Եւ բազում մարգարտահիւս
և զիմաստալից գրեանս արար Պարսից և
Արաբացւոց լեզուաւք և գրով վասն

բացայայտութեան ճշմարտի հաւատոյ մե-
րոյ... որք են այսոքիկ»:

Նախ՝ դրեալ շարադրեաց զհարց պա-
տասխանին, զոր արքանն Սլեման եղև ըստ
րնական րանակնութեան և խնայաց հաւա-
նութեան: Երկրորդ՝ գրեաց զգիրք մի
վասն աստուածութեան Գրիստոսի առ ար-
քայն Հոսնն, զոր հրամայեաց գրել: Եր-
րորդ՝ շարահիւսեալ վերադրեաց վասն
հաղորդութեան մարմնոյ... և այլն:
Այսպէս թվում է պատմիչը մինչև ութե-
րորդը՝ թուրքն էլ նման աստվածաբանու-
կան բովանդակությամբ և պարսկերեն
լեզվով, երբ և մինչև ցայսօր ընթերցեալ
լինին ի պարսից իմաստասիրաց:

Խաչատուր Զուղայեցին ապա թվում է
և գերբաշուակչ Հովհաննես վարդապետի
հայ լեզվով գրած աշխատութիւնները՝

ա) Համառոտ քերականութիւն և տրա-
մարանութիւն:

բ) Համառոտ աստուածաբանութիւն:

գ) Սրբապնդործութիւն:

դ) Մեկնութիւն Երզնց երգոյն Սողո-
մոնի:

ե) Մեկնութիւն Սաղմոսաց Դաւթի:

զ) Աղօթագիրք:

Անշուշտ լրիվ չէ Մրգուլի հայերեն
երկասիրութիւնների այս ցանկը, որովհե-
տե նրա մեկ չեն հիշված հեղինակի այն
սպազբած աշխատութիւնները, որոնց մա-
սին դրեցինք վերևը:

Հովհաննես վարդապետի հոշակը տա-
րածվում է և հեռավոր վայրեր: Նրա
բարձր արժանիքները և բեղմնավոր գոր-
ծունեութիւնը ի նկատի առնելով էլմի՛սած
նից նրան կանչում են եպիսկոպոս ձեռնա-
դրելու, ոսկեայն նա շէրքով կամօք հրա-
մարեցաւ ոչ մտանել ի յայն ջոնը, ա-
սում է պատմիչը: Ըստ երեւոյթին, Հով-
հաննես վարդապետն ոնցել է և իր հակա-
ռակորդները թե վանքից դուրս և թե վան-
քում. իր մի քանի միաբանակիցները,
որոնց նա հաճախ հանդիմանել է իրենց
դեմ կենցաղավարութեան համար, թշնա-
մացել են նրա հետ և հալածել: «Եւ նոցանէ

ոչ ոք անասց զբանից երանելոյ առն Աստուծոյ, այլ նշկանեալ արհամարհէին զնա և զբանս նորա. և այսնապատիկ բանիւք նախատական առնէին զնա. և երկիրուցանէին և զբազումս շարադրեալ դրոց նորա հրկիզեալ ալեքեցին առ նախածնու:

Բանը հասնում է այնտեղ, որ «երանելին» չի կարողանում այլևս վանքում մնալ և հեռանում, գնում է իր հոր տունը: Նրա բան հավատարիմ և բարեկամ է մնում միայն Աստվածատուր վարդապետ Աղափին. ու այն անձնավորութիւնն է, որ 1707-ին ինքնաձեռնից Ալեքսանդր Ա. կաթողիկոսի կողմից ուղևորվում է Գ. Պոլիս առաջին անգամ այնտեղ սուլթանի տալու Աղաթան գեղոսը, Նույն այդ Աստվածատուրն է, որ այնտեղ դառնում է Բաղդասար Դպրի ուսուցիչը:

Իր ո՞ր տարեգումն է Հովհաննես վարդապետը հեռացել վանքից և կամ նորից չի՞ վերադարձել Ամենափրկչի միաբանութիւն, այդ մասին պակասում են տեղեկութիւնները. այս է միայն հիշատակվում, որ նա մահացել է 1716 թվին, 74 տարեկան հասակին, «որոյ յիշատակն օրհնեալ եղիցի»:

Հետո, աստվածաբան և մի շարք դրական աշխատութիւնների հեղինակ Հովհաննես վ. Մրբուզը եղել է նաև զարդանկարիչ և պատկերահան: Մեր աղբյուրների միաձայն վկայութեամբ նա է նկարազարդել, Նոր Զուլայի Ամենափրկիչ եկեղեցու ներքին պատերը հարուստ օճաթանուցաբերով և սյուսիտային պատկերներով: Պարսից պատմութեան հեղինակը՝ Պաշտուր Զուլայեցին «տեղեկեցալուս» վարդապետի այնքան բարեմասնութիւնները թվելիս, չի մոռացել հիշատակել, որ նա՝ «զիսէր նկարազրել զպատկերս. որ սա՛ իսկ նկարազրեաց զրոյր պատկերսն զոր ի Տան Տեառն Աստուծոյ մերոյ, յոյժ գեղեցիկ յօրինուածովք» (էջ 210): Հետագայում նույն բանը հաստատում է Հրեդկանոսյանի «Աղգասէր» անագրում մի հիշատակագիր՝ իր կողմից ավելացնելով, որ

Հովհաննես Մրբուզը իր արվեստը սովորել է մայրաքաղաքում (Սպահան) Ասիայից և Եվրոպայից եկած արվեստագետներից: «Բացի դաւուր մակացութեանց իւրոց հեմուտ էր երանելին (Մրբուզը) նաև այլոց ազատական արուեստից: Գիտէր զնկարչութիւն կամ զպատկերահանութիւն, որով զարդարեալ զեկեղեցի վանացն Ամենափրկչի հրաշաքան պատկերօք, իւրով իսկ ձեռամբ նկարելով զնոսին: Գիչ հետո նույն հիշատակագիրը ավելացնում է. «Այս ընդհանուր շինութիւնք Հայոց և Պարսից հարկաւորապէս համախմբեալ ժողովէին անդր հմուտ արուեստարարս ամենայն աշխարհաց յԱսիոյ և Եւրոպոյ... յորց ինչ զարմանք թէ և կարողամիտ վարդապետս մեր ուսեալ և կատարելագործեալ եղև զարհեստն պատկերահանութեան» («Աղգասէր» 1845, էջ 96):

Ավելի ուշ՝ Նոր-Զուլայի պատմութեան հեղինակը, իր դրքի Ա. հատորում խոսելով Ամենափրկիչ վանքի մասին, հիացմունքով է նկարագրում նրա ներքին բարեզարդութիւնը, հիշատակելով նույնպես, որ նկարազարդման դրօժը պատկանում է Հովհաննես «տեղեկեցալուս» կոչված վարդապետին: Նա միանգամայն հավատացած է այդ բանին՝ նշելով, որ եկեղեցու մեջ, հյուսիսային պատին, մի տեղ նկարված կա մի վարդապետի պատկեր և զա ինքը նկարիչն է, որ նկարն է իրեն:

Տեր-Հովնանյանցը իր աշխատութեան մեջ «տեղեկեցած» ծաղկանկարների հետ միասին թվում է հարյուրի հասնող «անօրինական պատկերներ»: Նկարիչն սկսել է Աղամեղայից, օգտագործել է բերդական և հայ պատմական բաղմթիմ սյուսիներ, նյութ ընտրելով նաև բարդ կոմպոզիցիաներ:

Անս այդ պատկերների սկզմ թվարկումը «պատկերատուններն» բաժանված.

«Քի շուրջանակի կամարս դմբթին են ութն յուսամուտ պատուհանք և ութն պատկերատունք: Առաջին պատկերատունն է Մտեղծանին Աստուծոյ զԱղամ, երկ-

բորդ՝ Ստեղծանին պեւա ի կողէն Աղա-
մայ. երբորդ՝ ձաշակէն նոցա զպատուին,
չորբորդ՝ Ծածկէն տերնով դամօթս իւր-
եանց, չինդերորդ՝ Արտաքսէն նոցա ի դը-
րախտէն, վեցերորդ՝ Մահն Արէլի, յոթն-
երորդ՝ Կոծ նախաճարցն ի վերայ զխակին
Արէլի և ութերորդ՝ Պատարազն Կալէնի և
Արէլի:

Վի դասն առաջին և ժողովրդատեղին
չորս կարգ պատկերատանց բաժանին. ա-
ռաջին կարգն են փոքրիկ պատկերատունք
ծաղկեկար և զանազան խորհրդական նը-
կարք, ընդ որոն են՝ Պատկեր չարչարանցն
Լուսաւորչի և եօթն խորհուրդք՝ եկեղեց-
այ: Երկրորդ կարգն են Տնօրինութիւնք
Քրիստոսի (Թվարկում 26 պատկերներ)
Ավետարանից սկսած մինչև Հոգեգալուստ) և
Վերափոխումն Տիրամօրք:

Յերրորդ կարգ պատկերատան ըստ նո-
ւին դասաւորութեան են այտոքիկ. (Թվար-
կում 26 պատկերներ) Հին կտակարանից):

Ձորբորդ պատկերատունք են յան-
կուն կտարաց և են այտոքիկ (Թվարկ.
8 պատկեր, դարձյալ Հին կտակարանից):

Այսպիսով Հին Զուղայի պատմութեան
հեղինակ՝ Տեր-Հովնանյանցը թվում է Ա-
մենափրկչի վանքում բոլոր պատկերները,
որոնց մեջ բարդ կոմպոզիցիայի դործեր են
երևում՝ Զրհեղեղ, Վերջին դատաստանը,
Դժողքը, Նոյի տապանից դուրս գալը,
Իսրայելացոց՝ Կարմիր ծովից անցնելը և
այլն: Նկարչութեան համաշխարհային
պատմութեան մեջ սրանք բիրելական այն
ծանոթ սյուսեանն են (բացի Լուսաւորչի
չարչարաններից), որոնցով, ինչպես
հայտնի է, զբաղվել են Վերածնութեան
դարաշրջանի խոշոր արվեստագետները:
Մենք ձեռքի տակ ունենք Ամենափրկչի
պատկերներից միայն երկու լուսանկար,
որ ստացել ենք շնորհիվ բանասեր Ալան
Շահնազարյանի: Այստեղ առաջ ենք բերում
այդ լուսանկարները զաղափար տալու հա-
մար Հովհաննէս Մրջուղի նկարչական ըն-

դունակություններին՝ մասին: Թե Ա. և Թե Բ.
նկարները վերին մասերում պատկերացված
են եկեղեցու յոթ խորհուրդներից Միլը-
տությունը և Հաղորդությունը: Ներքեի
մասերում՝ Լուսաւորչի չարչարաններից
չորս տեսարան: Տեր-Հովնանյանցը հայա-
նական է գտնում, որ Հովհաննէս Մրջուղ
ունեցել է վարպետ օգնականներ: Ճիշդ
հաւանական թվի կարծեւ, թե առանց օգ-
նականի կամ գործակցի դժվարին էր նմա
համագործել զգործն պատկերացն և ծաղ-
կանց, ուստի եթէ եղեալ են նմա օգնական
կամ գործակցք, եղեալ են ներհուս պատ-
կերահանք:⁹

Ամենափրկչի եկեղեցու որմնանկար-
չութեան մասին ընդհանուր առձամբ այս
կարելի է ասել, որ զարդանկարները, օր-
նամենապիսի խառնուրդ են պարսկական
և հայկական ոճային մտայնների, բայց
վարպետ սիստեմի վերածած, իսկ պատ-
կերները զերարանցապես հայկական են և
մեծ չափով կրում են մեր մանրանկարչական
գործերի ազդեցութիւնը: Սակայն այս
ստեղծման մասին սպառիչ Դարծիք հայտնելու
համար պետք էր տեսած լինել օրիգինալ-
ները իրենց տեղերում և իրենց դույներով,
իսկ միայն երկու լուսանկարներից դատե-
լով զձաղութեան և կոմպոզիցիայի տեսա-
կետներով՝ այսօր կարելի է ասել, որ
Հովհաննէս վարդապետը և նրա օգնակա-
նները իրոք որ եղել են ճերմահուս պատկե-
րահանք:

Ըստ երեւելիս այստեղ պետք է վեր-
ջացնենք մեր հոգիվածը Հովհաննէս վ.
Մրջուղի մասին, գիտելով նրան որպես
հոնտոր, աստվածաբան և նկարիչ, սակայն
ոչինչ չունենալով ասելու նրա առաջին եր-
կու բարեմասնություններին մասին, մենք
կարեւոր խոսք ունինք ասելու երրորդի՝
նկարչի մասին առաջադրելով մի կնճառ
խնդիր, որ ծառանում է ինքնընտանեացան
ժամանակագրութեան տեսակետից: Բանն
այն է, որ մեր բոլոր աղբյուրները, որ

⁹ Լուսանկարները վատ էին նկարված, ուստի և հնարավոր չեղավ մեջ բերել:

միաբերան վկայում են, թե Ամենափրկիչ եկեղեցու որմնանկարները պատկանում են Մրբուզին, չեն անդրադարձել այն կարևոր հանգամանքի վրա, թե չիշյալ վարդապետը երբ է նկարել այդ որմնանկարները: Եկեղեցու վերաշինությունն սկսվել է 1655 թվին և տևել է 9 տարի, ասել է թե ավարտվել է 1664-ին: Ներքին բարեկարգություն, նկարչական դործերի մեկնասօք եղել է տեղական հարուստներից մեկը՝ Խոջա Ավետիքը, որի պատկերը նույնպես նկարված կա տաճարի մեջ հետևյալ ոսկե զերթի արձանադրությամբ՝

«Ջձնկ աղաչեմ ընթերցող տառիս
Յիշել նկարող սուրբ խորանիս

Որ միշտ տարվմամբ ցանկալի բանի
Սա դԱետիք զհեղաճուխիս...

Ի թիվն Ռժ տասնիս

Ապրիլ ամիս Ի և էիս:

Բայց այս թվականը՝ 1661-ը Ավետիքի մահվան թվականը չէ: Նույն եկեղեցու վրա կա և մի ուրիշ արձանադրությամբ, որ տալիս է նրա մահվան տարին՝ 1670 թիվը:

Ի թուին ՌժԺԸ փետրուարի 6. փոխեցաւ Խոջա Աւետիքն ի Քս և ետ ծաղկել զսուրբ եկեղեցիս յիշատակ իւրն և իւր ննջեցելոցն:

Պետք է ընդունել, ուրեմն, որ Ամենափրկիչ եկեղեցում բոլոր նկարչական աշխատանքները կատարված են 1660-ականների առաջին հնգամյակում: Արդ՝ հարց է ծագում, թե այդ ժամանակ ի՞նչ տարիք է ունեցել պատվոյր նկարիչը՝ Հովհաննես Մրբուզը:

«Պատմութիւն Պարսեց» աշխատության հեղինակը, որ ինչպես նշել ենք վերևում, Ամենափրկչի նկարների հեղինակ համարում է Մրբուզին, դրում է, որ «Նրանելի հայրն մեր կնքեաց զարդիւնալիւր և զարդաստուր կեանս իւր ի բարւոք ծերութեան ի հազար հարիւր վաթսու և հինգ (1716) թուականիս և ի եօթանասունըրդի և չորրորդի ամի հասակի կենաց իւրոյ...»: Ուրեմն ըստ այս հաշվի Մրբուզի ծննդյան տարին պետք է ընդունենք 1616 թվականը: Այստեղից հարց է ծագում, թե 1660-ականների սկզբի տարիներում, երբ մեր վարդապետը եղել է հազիւ 20—22 տարեկան, կարո՞ղ էր այդպիսի նկարչական աշխատանքներ կատարել: Մնում է մեկ ընդունել երկու կարծիքներից մեկը՝ կամ Մրբուզի մահվան թվականի ու 74 տարեկանի լինելու մասին Խաչատուր Զուղապետը տված տեղեկությունը համարել անընդունելի, կամ ընդունել, որ Նոր Զուղայի եկեղեցու պատկերների հեղինակը Հովհաննես Մրբուզը չէ: Մենք ավելի հավանական ենք գտնում առաջինը: Տիշտ է, որ է «Տիեզերալույս» վարդապետը մահացել 1716-ին, բայց ոչ թե 74, այլ 84 տարեկան ճարտք ծերության» հասակում, որով, ուրեմն, նրա ծննդյան թվականն էլ շարժելով 10 տարի, եկեղեցին նկարադարելիս նա եղած կլիներ 30—32 տարեկան: Այս խնդրի ճշտումը թողնում ենք հետագա բանասիրության:

Գ. ԼԵՎՈՆՑԱՆ

Արվեստի վաստակավոր գործիչ